

Nieuwsuur december 2023.

Transcriptie en redactie: Stichting De tandeloze tijd, oktober 2025

Geredigeerde transcriptie van interviews die Menno de Galan voor *Nieuwsuur* hield met A.F.Th. van der Heijden en Mirjam Rotenstreich op 7 december 2023, ter gelegenheid van 40 jaar *De tandeloze tijd* en het verschijnen van *Zogkoorts*.

Van deze opnamen werden slechts enkele fragmenten voor de uitzending gebruikt.

MdG

We beginnen met de actualiteit, namelijk de geboorte van *Zogkoorts*. Niet verschenen bij een gewone uitgever of bij jouw uitgever, maar bij de *Stichting*. Hoe is dat in zijn werk gegaan?

AFTh

Nou ja, de *Stichting De tandeloze tijd* draag ik natuurlijk een warm hart toe. Alleen al vanwege de naam, maar omdat ze ook een site beheren, ook met nieuwtjes over mij, over mijn vorderingen, over nieuwe publicaties. Vanwege dit jubileum, 40 jaar *de Tandeloze Tijd*, had de *Stichting De Tandeloze Tijd* mij gevraagd om een tekst die ze zouden kunnen drukken. En ja, [*lacht*] dat is wat uit de hand gelopen. Ik ben een vervolgmanuscript op de roman *Stemvorken* gaan doorlopen om eens te kijken of daar niet een afgerond fragment in stond, waar ze dan, ik noem maar wat, een boekje van 40 pagina's van konden maken. Maar ondertussen was ik bezig met een groot vervolgdeel op *De tandeloze tijd*, namelijk *De IJzeren Man*, een oorlogsroman, die begin mei, 4 of 5 mei moet uitkomen. En ik besepte dat ik eigenlijk niet zo'n tijd had om dat hele manuscript van *Zogkoorts* door te ploegen, op zoek naar een geschikt afgerond fragment om aan de *Stichting De tandeloze tijd* ter publicatie te geven. Dus toen heb ik ze eigenlijk het hele vervolgdeel gegeven. Ik had iets gehoord over 'ja, onze drukker kan 400 pagina's aan' en ik zat met een manuscript van 550 getypte pagina's. Dat bleek terug te brengen tot iets onder de 400 pagina's. En toen heb ik maar gezegd: God zegene de greep.

MdG

Hier is het manuscript.

AFTh

Ja, maak er maar iets van. Dus toen zaten zij ineens, ook administratief en redactioneel, met een grote vervolgroman van mij. Dat werd *Zogkoorts*. En ja, ik begrijp nu van verschillende kanten, onder meer van jou, dat ze er blij mee zijn. Nou, dan ben ik ook blij.

MdG

Het woord blij is een understatement. Verguld.

AFTh

Oké, verguld. Nou ja, dan heb ik die titel ook niet voor niets bedacht: *Zogkoorts* – het gejubel van de moedermelk.

MdG

Hoe gaat zoiets in zijn werk? Zijn de heren van de *Stichting* hier langsgekomen en hebben ze gewoon letterlijk het manuscript in handen gekregen en heb je gezegd, wat je net ook zei, God zegene de greep, hier is het, doe ermee wat je wilt?

AFTh

Ja, nou ik was nogal druk met dat grote vervolgdeel van *De tandeloze tijd*. Mirjam heeft zich toen opgeworpen als tussenpersoon, die heeft die mensen van de *Stichting De tandeloze tijd* ontvangen, heeft bemiddeld. Op een gegeven moment krijg ik een drukproef in handen: of ik daar nog even naar wil kijken. Toen bleek wel dat je dingen niet al te zeer moet overhaasten, want er stonden wat

slordigheden in, wat overlappingsen, wat tegenstrijdigheden – wat ik niet van mezelf gewend ben. Maar goed, dat was de keerzijde van het hele verhaal. Ik wilde per se dat vervolgdeel van *Stemvorken* uitgeven en heb dus een paar tegenstrijdigheden voor lief genomen. Het is wel allemaal gecorrigeerd, ook met behulp van de jongens van de *Stichting De tandeloze tijd*, en als het goed is, is het nu geheel schoongekamd.

MdG

Ja, dus de tegenstrijdigheden zijn eruit gezift, om het zo maar te zeggen.

AFTh

Ja, nou ja, daar heb ik ook zorg voor gedragen. Met dank aan die *Stichting De tandeloze tijd*, waar oplettende redacteurs mij gewezen hebben op wat er niet aan deugde.

MdG

Is het exemplarisch voor, of voorbeeldig voor, of een vervolg op, de manier waarop je überhaupt *De tandeloze tijd* hebt vormgegeven? Het is geen lineair proces: er zijn delen verschenen die ook bij een andere uitgever weer zijn verschenen. Dit deel verschijnt nu bij de *Stichting*. Dus je verspreidt het, je proza, om het zo maar te zeggen, en het hele project.

AFTh

Ja, iedereen kent die beroemde dichtregel: *Alleen in mijn gedichten kan ik wonen*. Maar ja, het is allemaal wel 40 jaar geleden. Misschien heb ik wel ooit het voornemen gehad om voor mezelf een huis te bouwen en dat *De tandeloze tijd* te noemen. Dat is inmiddels langer dan veertig jaar geleden, 45 jaar, en ik wist aanvankelijk niet dat het zou uitdijen; aanvankelijk had ik in gedachten: een trilogie met een proloog. En verder dacht ik niet, maar ja, die hele *Tandeloze tijd* is ook als een soort stamboom gaan groeien, gaan uitdijen. Ik heb het maar laten gebeuren. Er is ook een periode geweest van 16 jaar dat ik geen nieuwe *Tandeloze tijd* heb gepubliceerd.

MdG

Omdat u het niet kon, of omdat u het niet wilde?

AFTh

Nou, ik had weer een andere cyclus bedacht, *Homo duplex*.

MdG

Die kwam er even tussendoor?

AFTh

Ja, ik was bang dat ik me verveelde als ik alleen me nog maar zou toelagen op *De tandeloze tijd*, dus ik heb toen iets heel anders bedacht: een soort moderne twintigste-eeuwse roman als aankleding van de oude Oidipous-mythe en spelend in de voetbalwereld, of in de wereld van hooligans, liever gezegd, in Amsterdam en Rotterdam. Maar van daaruit ben ik toch weer teruggekeerd naar *De tandeloze tijd*.

MdG

Kunt u aangeven wat het moment was waarop u dacht van: ik moet terug naar die *Tandeloze tijd*?

AFTh

Ja, dat was een vreemd moment, toen ik dacht: in hoeverre heeft die cyclus *Homo duplex* te maken met *De tandeloze tijd*? Is het ene project een aftakking van het andere? Hebben ze niet ergens een gemeenschappelijke bron? En daar heb ik mee geëxperimenteerd in *Stemvorken*, waarin ik mondjesmaat verhalen uit *Homo duplex* in *De tandeloze tijd* heb toegestaan. Dan krijg je natuurlijk ook

allerlei zeurpieten die dat gaan afkeuren en die dan roepen dat dat niet klopt, maar het was het experiment waard.

MdG

Terug naar het begin, de oerknal. Wat was de oerknal?

AFTh

De oerknal was een interview dat de nog niet zo lang geleden overleden psychiater Arend-Jan Heerma van Vos, hield met wat ze toen noemden de huisjunk van HP/De Tijd. Uit dat interview dat Heerma van Vos hield met die huisjunk – ik geloof dat die Bart heette of Bart Jan – bleek dat die jongen, om af en toe een geeltje te scoren, auto's openbrak op een speciale manier met een speciaal type schaar. Ja, dat beeld moest iets van me. Het was in een tijd, ik heb het over 1977, dat was een tijd dat ik per se over de zelfkant van Amsterdam wilde schrijven. En ik zag die schaar in de hand van die junk liggen en hoe hij manipuleerde om een autoslot open te maken en wat hij dan binnen in zo'n auto aantrof van zijn gading. Dingen die hij zou kunnen verkopen via heling. Dat moest iets van me. En iets van die oerstof is later in *De Slag om de Blauwbrug* terechtgekomen.

MdG

In de *Proloog*?

AFTh

In de *Proloog*, waar het ook gaat over Albert Egberts die als een junk met een schaar in zijn hand auto's openbreekt. Dat was de oerknal. Ik noemde dat oerboek... en toen was er nog geen sprake van opsplitsing tot een trilogie of zo, dat oerboek noemde ik *Scharen*, gewoon als meervoud van schaar. Deze jongen die de auto's afstroopt legt ook een hele scharenverzameling aan, om zijn inbrekerstuig te kunnen verbergen. Rare logica, van: kijk, als ik maar mijn hele huis vol hang met scharen, in alle mogelijke kleuren, in alle mogelijke vormen van blitsrigheid, dan kan ik die ene schaar, waarom de politie mij misschien gaat zoeken, daarin verbergen.

MdG

Die vinden ze nooit.

AFTh

Die vinden ze nooit, omdat er te veel van zijn. En dat was het oerboek *Scharen*.

MdG

Die titel had het ook? Dat was de werktitel?

AFTh

Ja, dat was de werktitel en dat leidde al meteen tot misverstanden, omdat *scharen* ook een werkwoord kan zijn en ik wilde liever een ondubbelzinnige titel, maar dat geeft niet. Ik heb daar een groot stuk van in *Avenue Literair* destijds gepubliceerd, maar ik begon toen ook al wel te denken in een meervoudig boek.

MdG

Deelt de schrijver AFTh de fascinatie van Albert Egberts met scharen?

AFTh

Nou, vanaf het moment dat ik Albert Egberts de beschikking geef over een hele scharenverzameling, dan ontstaat bij mij...

MdG

Verzamelwoede.

AFTh

Ja, zou je kunnen zeggen verzamelwoede. Ja, fascinatie voor scharen. Dat is dus de vereenzelving die ik dan onderga met Albert Egberts, die auto's afstroopt. Maar die fascinatie voor scharen, die verzamelwoede begon op dat moment, gewoon om mijn hoofdpersoon tegemoet te komen.

MdG

Met die oerknal. Dan is er een tweede fase na de oerknal waarin het boek niet meer *Scharen* heet, maar *Working class hero*.

AFTh

Ja, Albert Egberts ontwikkelde zich tot een zoon uit een arbeidersmilieu met een weekenddrinker van een vader, die er een puinhoop van maakt in zijn gezin.

MdG

Autobiografisch?

AFTh

Ja, dat raakt wel aan het autobiografische. Het is niet dat ik mezelf echt als een *working class hero* heb vormgegeven, maar iets daarvan mag je wel in het autobiografische trekken. En ik was in die tijd, zo rond 1980, erg geporteerd voor dat nummer van John Lennon, *Working class hero* en ik moet toen gedacht hebben – ik moet af en toe speculeren, want ik weet niet alles precies meer van die tijd, 45 jaar geleden – maar ik moet toen gedacht hebben, hé, wat Lennon daar zingt, dat is precies hoe ik mijn afkomst uit dat arbeidersmilieu heb ervaren. Daarvoor zou je de tekst van *Working class hero* van Lennon moeten nalezen. Dat is geen vrolijk liedje, het is snijdend en precies zoals ik het ervaren had. Toen deed zich het gruwelijke feit voordat Lennon in New York voor zijn huis werd doodgeschoten en toen, en dat weet ik nog heel goed, het moment, dat ik dacht, o, maar dan kan mijn cyclus kan geen *Working class hero* meer genoemd worden, want dan tendeert het naar lijkenpikkerij. Uit pure eerbied heb ik toen besloten: het moet een andere titel worden. Er waren toen al de dummy's van de eerste twee delen. [*Houdt twee dummy's omhoog.*] Zoals je ziet, *Working class hero 1* en *Working class hero 2*. Die heb ik toen teruggetrokken, en ik heb gekozen als overkoepelende titel voor *De tandeloze tijd*. Dat is achteraf ook een veel betere titel gebleken, want daar kun je veel meer kanten mee op.

MdG

Daar kan je ook mee spelen. De tand des tijds heeft op mij geen invloed.

AFTh

Ja, met *Tandeloze tijd* kun je verschillende kanten op. Je kunt het ook hebben over de tijd waarin Albert Egberts en zijn medestanders, leeftijdgenoten opgroeien – dat je dat karakteriseert als een tijd die zijn tanden niet heeft laten zien, dus waar is die revolutie van de jaren zestig? Heeft onze eigen tijd toen zijn tanden laten zien, of juist niet? Maar je kunt het ook persoonlijk op Albert Egberts en zijn doodsangst, en zijn angst voor het ouder worden betrekken.

MdG

Heeft die tijd eigenlijk wel zijn tanden laten zien, de jaren zestig? Toch bij uitstek ook uw tijd, de jaren zeventig. Iedereen dacht dat alles anders zou gaan.

AFTh

Nee, die tijd heeft niet zijn tanden laten zien. En dat is ook wat Albert Egberts in *Vallende ouders* en

De gevarendriehoek, die eerste twee delen, wat hij daar voor ervaringen mee heeft. Die ervaringen zijn daarin neergelegd. Alles gonsde van het marxisme, maar daar gebeurde niks mee.

MdG

Dat is pure retoriek.

AFTh

Misschien dat je, als je dan twee delen opschuift naar *De tandeloze tijd 4, Advocaat van de hanen*, dat je kunt zeggen van ja, maar dat was 1985, wat er toen in de stadsoorlog gebeurde...

MdG

Toen gebeurde er wat.

AFTh

Ja, toen liet de tijd misschien wél zijn tanden zien.

MdG

Dat is wat dreigender allemaal ook.

AFTh

Nou ja, Hofland heeft toen al een boek geschreven, *De Stadsoorlog* [Amsterdam '80]. Dat was wel een goede karakteristiek voor die tijd. Maar nog heel even over de titel *De tandeloze tijd*, voor zover die op Albert Egberts persoonlijk te betrekken is: daar zit ook zijn doodsangst in. Zijn angst voor het ouder worden. Hij wil eigenlijk het liefst dat de tijd tandeloos aan hem voorbij trekt. Dus niet met tanden op hem inhakt om hem te beschadigen en ouder te maken, dus daar heb je al twee kanten van *De tandeloze tijd*.

MdG

Autobiografisch?

AFTh

Voor een deel.

MdG

Is het ook voor u: laat de tijd, alsjeblieft, mij zijn tanden niet tonen. Leeft dat ook in u?

AFTh

Ja, maar voor mij geldt dezelfde dubbelzinnigheid als voor Albert Egberts. Dat je zegt: laat de tijd in godsnaam aan me voorbij gaan en zijn tanden niet in me zetten.

MdG

Maar dat kreng de tijd heeft het toch gedaan.

AFTh

Ja, dat is onvermijdelijk. En je hebt het over de oertijd en de oerknal, de echte oerknal, daar is de tijd bij gelanceerd, en het uitdijende heelal gaat gelijk op met de tijd die destijds bij de oerknal in gang is gezet, en daar zijn we aan overgeleverd. We zijn overgeleverd aan die tijd die gelijk opgaat met het uitdijen van alle sterrenstelsels. We kunnen het niet stoppen, we kunnen er niet dwars in gaan liggen, maar we kunnen wel een soort gedachtespelletjes spelen met die tijd. Dat je zegt: ik trap hier niet in. Die tijd gaat mij niet de wil opleggen.

MdG

Die neemt mij niet te grazen.

AFTTh

Ja, maar dat gebeurt natuurlijk toch. Maar Albert Egberts heeft bijvoorbeeld een methode bedacht, dat noemt hij 'leven in de breedte', om elk afzonderlijk moment, een moment van zijn keuze, om dat zo breed mogelijk te maken. Zo ver mogelijk te rekken in de breedte, zoveel mogelijk dingen tegelijkertijd te ervaren, zonder dat er veel tijd in de lengte verloren raakt, laat ik het zo zeggen.

MdG

We hebben gisteren gesproken ook met Arjan Peters en die zei: voor alle stervelingen en iedereen in de grachtengordel komt, na maandag en dinsdag, komt woensdag, behalve voor AFTTh, die stelt die woensdag dan uit, die rekt de dinsdag zo lang op dat we meteen doorgaan naar donderdag, bij wijze van spreken. En zo ziet hij de cyclus ook. Zit daar iets in?

AFTTh

Het doet me denken aan een zin uit *De tandeloze tijd*, waarin staat: hij leidde toen een zodanig leven, dat het ene weekend het andere weekend de hand reikt over de woensdag heen. Misschien dat hij daaraan zat te denken.

MdG

Maar dat weekend hangt alweer, of die sequentie, hangt samen met drankgebruik.

AFTTh

Ja, dat speelt ook heel duidelijk in de studententijd van Albert Egberts in Nijmegen. Dat idee van: het ene weekend reikt het andere de hand over de woensdag heen. Alsof dus de woensdag alleen maar een volledige doordeweekse dag is. Maar goed, dat is een binnenpretje van Albert Egberts. Maar ja, ik kan me wel vinden in wat Arjan Peters daarover zegt. Ja, misschien is dat wel een andere definitie van 'leven in de breedte'.

MdG

Wij hadden het net over idealisme in de jaren zestig. Er is een interessante parallel wellicht te trekken met de huidige tijd. We leven nu weer in een tijd waarin jongeren – en jongeren, dat is een breed begrip – laten we zeggen, van 20 tot en met 35, weer eenzelfde soort idealisme lijkt te hebben en uit te stralen, als in de jaren zestig. Kunt u zich daarin vinden? Is dit ook een idealistisch tijdperk?

AFTTh

Als dat zo was, dan zou ik me daar wel in kunnen vinden, maar ik betwijfel het. We worden nu geconfronteerd... Kijk, ik heb een bepaald vak ontwikkeld.

MdG

Dat was schrijven.

AFTTh

De literatuur en alles wat erbij hoort. En in zo'n week als deze moet ik via het NOS-journaal te horen krijgen dat 15-jarigen niet meer goed lezen – daar word je toch geconfronteerd met het idee: dit zijn mijn toekomstige lezers.

MdG

Als er nog zijn.

AFTh

Of ze zijn er niet meer als lezer. Omdat ze gewoon onvoldoende op school leren lezen. Of daar zelf helemaal geen zin in hebben. Wie gaat dan die boeken nog lezen, terwijl dus tegelijkertijd zo ongeveer iedereen schrijft, tegenwoordig.

MdG

Een land van schrijvers, maar niet van lezers.

AFTh

Ja, daar gaat het op af. Daar gaat het op af. Miljoenen mensen schrijven. Ze proberen het maar. Ik gun het iedereen, hoor.

MdG

Om schrijver te worden.

AFTh

Ja, ik zou ze ook wel af en toe willen roepen...

MdG

Doe het niet!

AFTh

Nou ja, het is ook nog een vak, zou ik dan willen roepen. En het is niet zomaar dat je, als je op televisie komt bij RTL Boulevard, dat dan links onderin de hoek staat actrice, televisiepersoonlijkheid en schrijver. Want daar gaat het steeds meer op af en dat ervaar je toch wel als een beetje als een belediging voor het vak dat je ooit ontwikkeld hebt; bij mij is dat begonnen in de zomer van 1972.

MdG

Nog vóór *De tandeloze tijd*?

AFTh

Ja, toen probeerde ik voor het eerst een roman te schrijven in de tuin van mijn ouders. En als het rege ging ik op mijn oude zolderkamer zitten. In die tijd studeerde ik al in Nijmegen filosofie. Ja, daar is het begonnen, het componeren. Niet zomaar lukraak iets opschrijven, maar het componeren.

MdG

U heeft zelf een uitdijend oeuvre geschreven, *De tandeloze tijd* is daar een goed voorbeeld van, duizenden bladzijden. Geldt daar dan ook hetzelfde voor? Duizenden bladzijden geschreven, maar er groeit nu een nieuwe generatie op die niet meer wil lezen?

AFTh

Ja, ik blijf het maar tegen de verdrukking in doen. Wat moet ik anders? Ik ben begonnen, begin jaren tachtig, dat huis te bouwen...

MdG

Voor *De tandeloze tijd*.

AFTh

De tandeloze tijd. Ja, moet ik dan ineens stoppen? Net...

MdG

Terwijl u net lekker op gang bent gekomen.

AFTh

Ja, dat kun je zeggen, ja, het begint pas. Maar ja, ik blijf maar voor mezelf de schijn ophouden dat het nog ergens goed voor is.

MdG

Tegen beter weten in.

AFTh

Ja, dat kan niet anders dan tegen beter weten in, maar het kan ook zijn dat het op een dag weer terugkomt, dat die literatuur die er echt toe doet, die ergens over gaat, dat die weer het voortouw neemt, maar zoals het nu is: het is statusverhogend als je schrijver achter je naam kunt zetten en dat neemt alleen maar verder toe. Elke bekende Nederlander met een scheidingstrauma schrijft daar een boek over en noemt dat dan literatuur. Daar moet je wel eens bij slikken.

MdG

Een belediging voor het vak.

AFTh

Ja, nou ja, goed, als ik het zo formuleer dat het een belediging voor het vak is, dan klink ik bitterder dan ik zou willen klinken.

MdG

Nog even over dat, want dat vind ik interessant... Ik heb het natuurlijk ook gezien, de 15-jarigen die niet meer schrijven [lezen]. Er wordt altijd van alles aan verbonden. Maatschappijkritiek, leraren die niet deugen. Leerlingen die hun telefoontje mee de klas in mogen nemen enzovoort enzovoort. Denkt u dat dat daar iets in zit of is er iets anders aan de hand? Er kan natuurlijk ook op een gegeven moment een generatie ontstaan die gewoon niet meer wil lezen.

AFTh

Ja, daar moeten we sterk rekening mee houden, maar een allround verklaring heb ik hier niet voor. Ik kan wel gaan zitten schelden op leraren die liever lui dan moe zijn en hun kinderen niet meer goed lezen leren – ja, heb je dan een afdoende verklaring? Ik weet het niet, we zitten er middenin. En we zullen zien waar dit toe leidt. Maar wat natuurlijk wel zo is, is dat de overdracht van kennis via boeken duizenden jaren oud is. Ooit moest er in steen gebeiteld worden. Ooit waren er papyrusrollen. Later kwam perkament en boekdrukkunst en, verdomd...

MdG

Daar was-ie dan, de roman.

AFTh

Ja, daar was de roman. Ja, toen kregen we *Don Quichot*. Maar ja, daar wordt nu aan getornd en dat is wel onrustbarend, dat ze... Kijk, als literatuur in de nog wat oudere zin des woords nog serieus wordt genomen, wie zou er dan om malen dat allerlei ijdele, bekende Nederlanders ook de pen gaan voeren? Dan zou je zeggen, ja, laat ze maar doen, maar de literatuur dreigt naar een richel te worden gedrongen.

MdG

En er misschien overheen te vallen, storten, kukelen.

AFTh

Ja, het zou kunnen.

MdG

Dit dreigt geen positief verhaal te worden. We moeten even terug naar iets anders, dat vind ik zeer interessant, namelijk de breuk. Het is een breuk in *De taneloze tijd*. Er is een deel vóórdát *Homo duplex* het overneemt, om het zo maar te zeggen, en er is wellicht een deel nadat *Homo duplex* het heeft overgenomen. Ziet u dat zelf? Is er iets thematisch veranderd? Is er taaltechnisch, taalkundig iets veranderd? Is er een eerste deel en een tweede deel?

AFTh

Nee, er is geen breuk. Er is geen breuk. Ik kan het precies aanwijzen als in het najaar van 1996 dat ik een tournee deed, een lezingentournee langs Vlaamse theaters en 's avonds werd opgehaald met een busje om naar het volgende theater gebracht te worden. Gent, Sint-Niklaas, Brugge, maar overdag had ik tijd om met een bolleke bier in een café aan de Grote Markt gaan zitten in Brussel. Dat was laten we zeggen, mijn sterkamp op de Grote Markt in Brussel en een hotel vlakbij. Nou, toen heb ik tijd gehad om mezelf voor te houden, hoe nu verder? Ga ik nu verder met *De taneloze tijd*, want toen was net dat grote dubbelboek, deel 3 verschenen: *Het Hof van Barmhartigheid* gekoppeld aan *Onder het plaveisel het moeras*. Ik vroeg me af of ik aan een volgend deel moest gaan werken, nu dus ook deel 4 en het ontbrekende deel 3 gepubliceerd waren. Toen heb ik gewoon om mezelf te plezieren een hele nieuwe cyclus bedacht, dat werd *Homo duplex*.

MdG

Bij dat bolleke bier.

AFTh

Misschien waren er wel meer voor nodig...

MdG

... dan een paar bollekes bier.

AFTh

Dus ik kwam thuis na die tournee en ben toen in het nieuwe jaar, 1997, begonnen aan een nieuwe cyclus en daarmee had ik *De taneloze tijd* niet afgedankt, maar ik vond dat die twee werelden wel parallel aan elkaar konden bestaan.

MdG

Maar hoe gaat zoiets – ik probeer me dat voor te stellen. Komt u dan thuis na zo'n tournee in Vlaanderen, en uw vrouw doet de deur open en dan zegt u, 'Mirjam schat, ik heb iets nieuws.'?

AFTh

Ja, nou, als je weet hoe dat hiertoe gaat, dan...

MdG

Ik heb een vermoeden, maar ik weet het niet zeker.

AFTh

Ja, haar antwoord zal dan eerder zijn: 'O, nee toch. Ik had nog zó gezegd: laat het niet verder uitdijen.' Als ik het wel eens heb over een verhaallijn in *De taneloze tijd*, dan zegt zij altijd van 'o ja, jaja, als je dat verder ontwikkelt, dan zijn we zo weer een groot deel verder.' Maar dat is altijd zachtmoedige spot. Dat hoop ik tenminste.

MdG

Het is geen harde afwijzing.

AFTh

Zij heeft me toen niet terug naar Vlaanderen gestuurd – had gekund. Maar ja, ik geloof niet dat *Homo duplex* een noodzakelijke afsplitsing is van *De tandeloze tijd*. Ik wilde met iets anders, met iets nieuws experimenteren en ondertussen *De tandeloze tijd* gewoon door laten gaan. Maar dat was nog te hoog gegrepen.

MdG

Ik vind dat hiaat zo interessant en ik zal ook uitleggen waarom. We hebben gisteren ook gesproken met een hoogleraar Nederlands en die is op dit moment bezig minutieus *De tandeloze tijd* te herlezen. Hij is tot de conclusie gekomen: er is een eerste deel van *De tandeloze tijd*, daarin wordt de lezer bijgepraat, hij leest over de mannelijke blik. Na het hiaat neemt de vrouw het over, en dat vind ik zo interessant, omdat dat wellicht ook iets van een tijdsgewicht zou kunnen zijn, dus waarin Albert Egberts in de jaren tachtig en negentig als een ruige ridder tekeer gaat met schaar en met veroveringen, met meisjes, en Quispel ook, met de ‘zijderoute’. In deze nieuwe eeuw neemt de vrouw het over, Zwanet.

AFTh

Ik heb altijd al zo'n mooi allround vrouwenportret willen geven in een van mijn boeken. En deze hoogleraar Van Oostendorp heeft naar aanleiding van mijn feuilleton in *NRC* over MH17 dus gezegd van ja, echt een groot vrouwenportret van Van der Heijden hebben we nog niet gehad. Misschien heb ik dat op mijn fatsoen getrokken en ben ik toen heel hard gaan werken aan een vrouwenportret. Maar nee, dat zat altijd al in mijn portefeuille. Er moesten meer vrouwen in. Nadat ik alle uithoeken van de ziel van Albert Egberts had laten zien. Kijk, *De tandeloze tijd* is, om het onbescheiden te zeggen, een groeidiament; er zijn allerlei bijfiguren die verdienen wat aangedikt te worden in hun zielsontwikkeling en dat geldt zeker voor de vrouwen. Je hebt Zwanet, de vrouw van Albert Egberts, die een romance begint met een voormalige maîtresse van Albert Egberts, waarmee ze Albert Egberts uitsluiten, die heeft alleen nog toegang via het sleutelgat.

MdG

Als voyeur.

AFTh

Als voyeur. Het geeft mij de gelegenheid om ook de psychologische ontwikkeling van deze twee vrouwen, ook tegenover elkaar, te ontwikkelen. Zo zijn er nog meer vrouwen die jij nog niet kunt kennen, omdat je de betrokken hoofdstukken nog niet gelezen hebt. Maar neem het boek waar we het vanavond over hebben, *Zogkoorts*. Nou, dat gaat over diezelfde twee vrouwen, maar dan op de grens tussen vruchtbaarheid en menopauze. Ze zijn rond de vijfenveertig en vragen zich af of ze nog vruchtbaar genoeg zijn om aan hun kindwens, die ze samen willen delen, toe te geven.

MdG

En?

AFTh

Ze ontwikkelen allerlei fantasieën, onder meer over de spontane lactatie als ze zwanger zijn en volle borsten krijgen. Dat is onderdeel van hun *Zogkoorts*, de koortsachtigheid waarmee ze het moederschap tegemoet zien. Nou, dat geeft mij de gelegenheid om iets over de vrouwelijke geest en het vrouwelijke verlangen te schrijven. En dan mag iedereen roepen van, ah, daar weet hij niks van. Dat is weer typisch een mannelijke blik. Dat mag, maar ik wil ook heel graag dat terrein van de mensheid, namelijk het vrouwelijke terrein, exploiteren.

MdG

Tot slot: als groot kenner van de sexualiteit: is er een verschil in beleving tussen mannelijke sexualiteit en vrouwelijke sexualiteit?

AFTh

Godzijdank wel. Kijk, ik onderzoek niet de overeenkomsten, ik onderzoek de verschillen.

MdG

En die zijn er. Is er iets waarvan u zegt, ja, ik heb het geheim van de vrouw doorgrond, ook in sexueel opzicht. Zou u dat kunnen? Voor uw rekening willen nemen?

AFTh

Dat zal ik wel voor mijn rekening nemen in geschriften. Maar dat ga ik niet zomaar even voor de vaak weggeven.

MdG

Niet hier voor *Nieuwsuur*. Intelligent programma. We hebben een enorm kijkerspubliek en dat verlangt nu het laatste woord van de heer A.F.Th. over dit... 't Is een interessant onderwerp.

AFTh

Nou, een groot verschil is natuurlijk... maar dat kun je ook bijna als een cliché beschouwen... dat is dat de ene partij kan kinderen krijgen, de andere partij niet. Dan heb je dus eigenlijk al het grootste biologische verschil...

MdG

... te pakken.

AFTh

... ter wereld en ja, in *Stemvorken* en *Zogkoorts* is het dan ook nog zo dat twee vrouwen die kindwens en het baren, waar ze toe voorbestemd lijken te zijn, dat gaat allemaal niet door, maar oké, dat ze die willen delen en aan de wereld tonen en ondertussen wordt het oog van Albert Egberts voor het sleutelgat steeds kleiner en gaat tranen van de tocht.

MdG

Dat is toch hoogst symbolisch, ook voor, althans zoals ik het zie, in dit tijdsgewicht waarin vrouwen – neem mijn eigen beroep – de feminisering van de journalistiek. Vrouwen nemen het over. En verdomd, in de roman van AFTh gebeurt hetzelfde. En Albert Egberts mag met een treurig oogje, een traanogje toekijken hoe de vrouwen over hun toekomst beslissen.

AFTh

Nou ja. Na al die delen van *De tandeloze tijd* kun je concluderen dat Albert Egberts een buitensporig grote fascinatie voor vrouwen en het vrouwelijk lichaam heeft ontwikkeld. Ja, daar moet hij iets mee doen. Hij krijgt wel, om het heel huishoudelijk te zeggen, de deksel op zijn neus, maar hij gaat wel tot het uiterste in zijn studie en zijn bestudering van wat vrouwen voor hem betekenen en bijgevolg wat die vrouwen voor elkaar kunnen betekenen.

MdG

Zogkoorts, een vervolg op *Stemvorken*. Klopt of niet?

AFTh

Ja, het is alleen geen volledig vervolg, want dan had ik die jongens van de *Stichting De tandeloze tijd* nog meer papieren in de maag moeten splitsen. Maar, ja, je kunt het lezen als een vervolg op *Stemvorken*. Er komt dus niets in voor, zoals wel in *Stemvorken*, uit *Homo duplex*. Je zou het

kunnen lezen als een direct vervolg. Twee vrouwen die de uiterste consequentie nemen van hun *amour fou* en zich overgeven aan op zijn minst fantasieën over hun moederschap. Terwijl, ze moeten wel opschieten, maar dat is op zich weer een interessant psychologisch experiment, om die vrouwen te bestuderen in hun tijdnood. En ehm, nou ja, zoals jij zegt, de tijd tikt.

MdG

Die tikt. En tikt.

[*AFTh* signeert enkele boeken voor de interviewer, onder andere *Kwaadschiks*.]

AFTh

Wat dat *Kwaadschiks* betreft: er is iemand, een regisseur, die verschillende series heeft gemaakt voor Nederlandse televisie, een zekere... Pieter de Boer, heet hij geloof ik. Ja, ik wist dat hij graag *Kwaadschiks* wilde verfilmen en dat had hij ook helemaal in zijn kop zitten en heeft daar met mij over gecorrespondeerd, maar jaren geleden heb ik voor het laatst van hem gehoord. Dan kreeg ik gisteren een sms'je van hem dat hij de handdoek in de ring zou gooien omdat de producenten die hij benaderd had, die vonden het een te donker boek. Dus degenen die hij benaderd had waagden zich daar niet aan, maar ik was die hele regisseur vergeten. En uit dat sms'je bleek dat hij al die jaren daarmee bezig is geweest om te proberen daar toch gegadigden voor te vinden.

MdG

Het is een ellende om daar geld voor bij elkaar te krijgen. Ik vind dit wel heel bijzonder, overigens, en dan in negatieve zin. Een somber boek, voor een film lijkt me dat juist... een film kan niet somber genoeg zijn.

[*Menno de Galan* en *Mirjam Rotenstreich* begeven zich naar *AFTh*'s werkkamer.]

MR

Ja precies, nou we moeten wel een aantal trappen op. Nog eentje. (...) Hier zit Adri meestal, achter deze typemachine. Als hij zit te typen, dan is het hier. Dat is een van de reservemachines.

MdG

En hier zien we ook veel...

MR

Hier staan ook allemaal ordners van andere boeken. Hier, *Nijdas* staat er op, dat is *Nijdas Minnenijd. Venus – Venus van Mierlo*. Er staan nu nog zoveel typoscripten. Hier ook al *Venus van Mierlo*.

MdG

Straks is het aan jou om daar orde in te scheppen.

MR

Ja. Dat moet iemand anders maar doen, hoor. Nee, maar...

MdG

Je kan ook zeggen dat is een *labour of love*. Dat doe ik voor hem.

MR

Ja, maar kijk, ten eerste is de werkelijkheid niet logisch, dat Adri eerder zou overlijden dan ik. Nou ja, gezien het eerdere overlijden van Tonio weet je al van dat het hoeft helemaal niet zo te lopen. Nee, maar daar zijn we echt nog niet mee bezig hoor. Ja, behalve wel dat inderdaad, omdat Tonio

ons enige kind was, dat er gewoon geen kind is, dat nog zich kan ontfermen over Adri's nalatenschap. Ja, daar hebben we het wel eens over. Dat is wel heel naar.

MdG

Of dat zou ú natuurlijk moeten doen, als u alleen achterblijft.

MR

Maar ik denk niet dat dat mij gaat lukken en bovendien heb ik zelf ook nog wat boeken te schrijven. Ja, dat klinkt misschien heel egoïstisch, maar dit zou niks voor mij zijn om dat te gaan ordenen. Dat moet echt iemand anders doen.

MdG

Bibliothecaris huren.

MR

Ja, in ieder geval iemand die daar heel veel uren aan kan besteden, die daar ook echt verstand van heeft en ook literair goed onderlegd. Maar dat zou ik helemaal niet kunnen, nee.

MdG

Het is bijna een woestenijs, dit.

MR

Ja, het is toch één keer in de zoveel tijd, dan ruimen we het op. Dan zegt Adri van: wil je dat daar leggen en daar. En dan binnen no time is het weer helemaal vol. Kopieermachine: belangrijk onderdeel, omdat hij daar dingen kopieert, dan knipt hij bepaalde delen uit typoscripten en dat plakt hij dan op papier en dan kopieert hij het weer. Dat is wat wij op de computer doen, knippen en plakken.

MdG

De computer is niet aan hem besteed.

MR

Nee. Op een gegeven moment had Tonio en ik een hele mooie grote *Apple* gekocht en daar neergezet. Tonio zou Adri lesgeven. En Tonio en Adri staan daar en toen zei Adri: vind je het erg als ik toch maar gewoon op mijn typemachine verder ga. Het geldt wat ik je beloofd heb voor het lesgeven, dat krijg je wel. Als ik maar hier op deze machine verder mag.

MdG

Donder op met je computer.

MR

Ja, dus op een gegeven moment heb ik die *Apple* mee naar beneden genomen, en die hield ermee op, een paar dagen na de dood van Tonio. Echt iets heel bizars. Hij was echt nog heel erg nieuw. Ja, het zijn allemaal archiefkasten. Daar zitten ook nog heel veel brieven in, dagboek aantekeningen. Moet ik wat openmaken van de kasten?

MdG

Nou, doe maar. Het is om gek van te worden natuurlijk.

MR

Het is vreselijk.

MdG

Dit is onmenselijk.

MR

Het is onmenselijk. Hier ligt dus allemaal documentatiemateriaal, *De grafdelver*, *Homo duplex*, *MX17*, dat is ook een apart boek. *De ochtendgave*. Ja, dit is weer andersoortige documentatie. Ja, dit is ook nog van de boeken die Adri heeft bedacht. *De nieuwe ander*, *De oprotpremie*.

MdG

Ga jij wel eens stiekem met een glas wijn zo 's avonds in zo'n archiefkast grasduinen?

MR

Nee.

MdG

O. Dat je denkt van even een glas complexe rode wijn en pats, ik duik zo'n...

MR

Nee.

MdG

Ik duik even in zo'n kast.

MR

Nee. Nee, daar heb ik helemaal geen trek in. Nee. (...) O ja, hier is *Venus van Mierlo*, ook het boek *Kwaadschiks*, dat is dus al verschenen.

MdG

Dat is onderdeel van de cyclus. Nou ja, het ziet er allemaal mooi uit. En ik zie dan een enorme collectie klassieke muziek, platen voor u.

MR

Ja, Adri heeft hier... Die gebruikt hij helemaal niet meer, die platen. Hij heeft hier een soort cd-speler en daar kunnen 400 cd's in, en die gebruikt hij als muziek. Ook daarvan heb ik op een gegeven moment een reserve gekocht, want die worden ook niet meer gemaakt. Dus er staan er nu twee op elkaar.

MdG

Van alles een reserve.

MR

Van alles een reserve. Er moet nog een reserve van Adri komen, maar die kan ik niet vinden.

MdG

Maar die moet zich ergens bevinden in Amsterdam.

MR

Die moet zich ergens bevinden, ja.

MdG

Laten we zeggen, een slechtere versie van Adri. (...) Goed, nou we zijn er, volgens mij.

[Er wordt gezocht naar een shot van een van de portretten aan de muur.]

MdG

Die foto vind ik zo mooi.

AFTh

Die van Mirjam met kat.

MdG

Nou, ik dacht meer aan die.

AFTh

O ja, ja.

MdG

Daar herken ik iets van de schrijver in.

AFTh

Ja, hij is van 1993. O ja. Ik weet precies...

MdG

Het is een magnifieke foto, vind ik. Die heeft ook natuurlijk niet voor niets een *pride of place*. Als je daarnaar kijkt, naar die foto... en je hebt nu een zelfbeeld, wat denk je? Dus AFTh nu en AFTh toen?

AFTh

Ja, mijn eerste gedachte is: dat was ik 30 jaar geleden.

MdG

Ja. En de tweede gedachte?

AFTh

De tweede gedachte is dat ik geen zin heb om daar een soort inwendige tranenvloed voor te gaan plengen, want dat is wat mensen, te veel mensen willen: ze willen je in neergang zien. Ik zeg dan altijd van ja, oké, je hebt me 20 jaar niet gezien. In die 20 jaar ben ik ouder geworden, maar jij ook. Alleen, jij kijkt elke dag in de spiegel, en je ziet dat proces niet.

MdG

Wie wil die neergang zien?

AFTh

O, dat zijn zoveel mensen, tuurlijk. Die dan roepen van: ik heb je nog gekend toen, enzovoort. Ja, dat is wat Voltaire zei: de vrienden, het is niet alleen zo dat, dat men jaloers is op elkaar, maar de vrienden willen je ook nog zien falen. Dus gewoon, minder goed zijn, dat je vrienden minder goed zijn dan jij. Dat is niet wat ze willen zien. Maar dan ook nog, je moet ook nog te gronde gaan. Voor minder doen ze het niet. En dat staat in groot contrast met wat je de hele dag door op radio en televisie hoort over verbinden en samen. En nu ook weer, weet je, met die verschrikkelijke politiek, dan hebben ze het allemaal over *samen*. Hier moeten we *samen* uitkomen. Ik geloof er niet zo in. Maar ook daar. . .

MdG

Dat trapt u niet in.

AFTh

... weiger ik me bitter over te voelen. Die tijd, daar hadden we het over, die kan maar één kant op, namelijk het uitdijen van het heelal achterna. En je kunt dan wel denken van: nou ja, hij is wel erg snel oud geworden – dat overkomt mij niet. Nee, dat overkomt jou niet, omdat je elke dag in de spiegel kijkt en dus jezelf niet van dag tot dag ouder ziet worden. Zo is het. *The tragedy of life is not that beautiful women die young. The tragedy of life is that beautiful women grow old and mean.* Daar komt het toch op neer.

MdG

Ja.

AFTh

Vandaar dat ik in *De tandeloze tijd*, in die latere delen, zoals nu in *Zogkoorts* die vrouwen ook opvoer op gevorderde leeftijd. Kijken wat er van ze overblijft, kijken hoe ze zich nog weren. Wat er aan schoonheid, een ander soort schoonheid van ze rest.

MdG

Het zijn nog net geen loeders, maar we zijn er ook niet meer ver vanaf.

MdG

[*Lacht.*] Oké, dat mag je dan voor de camera van *Nieuwsuur* zeggen, Menno. Kijken hoe de nagels in je gezet worden.

MdG

Mag ik er nog één ding over... want dat interesseert me bijzonder. Lichamelijk is één ding, ouder worden, enzovoort, enzovoort. Maar heeft de buitenwereld u ook uw succes als schrijver misgund? Is dat ook een drijfveer?

AFTh

Ja, dat heb ik heel vaak gemerkt. Ik heb dat ook altijd verdrongen, eigenlijk, merk ik. Waarom doen ze nou zo onaardig?

MdG

Wie is *ze*, overigens?

AFTh

Nou ja, gewoon, collega's. Mensen die zelf graag een goed boek geschreven zouden willen hebben. Maar ja, ik heb dat nooit zo begrepen, omdat ik heb dat zelf niet, die afgunst.

MdG

Dat talent voor afgunst ontbeert u.

AFTh

Nou ja, ik kan heel goed, als ik iets goeds lees van een ander, heel goed daar de waarde van inzien. En gewoon eerlijk zeggen: dat had ik wel geschreven willen hebben.

MdG

Ja, dat is niet iedereen gegeven.

AFTh

Nee, daarom. En daar ben je niet op bedacht. En je vriendenkring wordt er ook niet groter op.

MdG

Dat wou ik net zeggen. Is dat ook een van de redenen waarom u zich steeds meer heeft teruggetrokken?

AFTh

Ja, dat heeft natuurlijk ook met de dood van Tonio te maken.

MdG

Maar dat is... want ik heb *Tonio* – die illusie heb ik om het zo maar te zeggen – goed gelezen. Dat terugtrekken had al plaatsgevonden vóór de dood van Tonio.

AFTh

Ja, dat zou je als een soort generale repetitie kunnen beschouwen. Dat we ons toen al wat aan het losmaken waren, gewoon ook door teleurstellingen in de naaste omgeving. Maar toen stierf Tonio en toen hebben we dat maar beschouwd als een generale repetitie. We wisten al hoe het moest, hoe het voelde, om meer als een heremiet te gaan leven.

MdG

Ja, dat is een mooi woord, heremiet.

AFTh

Ja, kluizenaar.

MdG

Goed, ja, dit was wel een mooie toevoeging nog overigens, naar aanleiding van de foto.

[*Het oog valt op een ingelijste poster van de film De helleveeg.*]

MdG

Ik had die film nooit gezien, *De helleveeg*. Die heb ik laatst gezien, voor dit gesprek ook. Ik vond het geen goede film. Mag ik het zo zeggen?

AFTh

Ja. Nee, ik was er ook niet zo gek op. Nee, Hannah Hoekstra heeft haar best gedaan, maar...

MdG

Het is geen helleveeg geworden.

AFTh

Nee, het is een te brave verfilming.

MdG

Ja, er zit geen venijn in, inderdaad. Tiny, die komt wel vaak terug in je boeken.

AFTh

Ja.

MdG

Als je het hebt over een loeder, die capaciteit, die kwaliteit heeft ze. Meer dan. Maar ze is ook gecompliceerder dan dat. Het is niet alleen een...

AFTh

Ja, ik las ooit een verhaal van Flaubert, een van zijn latere werken, *Un coeur simple*. Het gaat over een voorbeeldig nederige vrouw, dienstbode, die alles goed doet, die ook zeer godsdienstig is. Nou ja, voor zover een braaf iemand kan zinderen op de pagina's, weet Flaubert dat voor elkaar te krijgen. Toen ik dat las, dacht ik, ik ga een keer het omgekeerde portret schrijven, namelijk van iemand die wel voorbestemd is om het huishouden te doen, om de dienstbode van haar eigen ouders te zijn, maar dan daarbinnen in opstand komt en dus inderdaad in een helleveeg verandert. Dus ik schreef een soort omgekeerde *Coeur simple*.

MdG

Antithese van *Un coeur simple*.

AFTh

Ja, dat is uiteindelijk dat boek geworden, *De helleveeg*, en dat is verfilmd. Misschien had ik de regisseur André Van Duren erbij moeten vertellen wat mijn oorspronkelijke opzet was: om Flaubert om te keren en dat hij dan misschien een fellere film ervan gemaakt had.

MdG

Het is ook moeilijk hoor, om een helleveeg goed als acteur of actrice... Het is ook geen eenvoudige opgave. Ik zit in één keer te bedenken, want Nico Dorlas is natuurlijk ook allesbehalve een positieve held, ook een verbaal begiftigd man, net zoals de helleveeg. Praten kan ze wel.

AFTh

Ja, en goed beledigen.

MdG

Ja, beledigen is ze ook sterk in.

AFTh

Maar ja, het had een betere film verdiend.

[*Een van de camera's blijkt niet naar behoren te hebben gefunctioneerd.*]

MdG

Is het niet opgenomen? (...) Nou, het is wel een erg mooi gesprek. Dus dit wordt mooi.

AFTh

Het staat er niet op, maar wel een mooi gesprek.